

Znaczenie waloryzacji i ochrony obiektów przyrody nieożywionej oraz zabytków myśli geologiczno-górnicznej dla rozwoju województwa śląskiego

Krzysztof Labus*, Małgorzata Labus**, Rafał Morga**

Województwo śląskie obejmuje swym obszarem fragmenty kilku jednostek geologicznych reprezentujących odmienny typ budowy i rozwoju strukturalnego. W konsekwencji jednostki te są obszarem występowania określonych zespołów skał i związanych z nimi mineralizacji, charakterystycznych (zachodzących w przeszłości i obecnie) procesów geologicznych, wreszcie właściwych dla siebie form morfologicznych. Z drugiej strony obejmują one unikalne obiekty lub zespoły obiektów przedstawiających zabytki myśli górniczo-geologicznej, związanych z eksploatacją i przetwarzaniem surowców mineralnych (ryc. 1, tab. 1).

Poniżej skrótoowo przedstawiono wchodzące w skład woj. śląskiego regionalne jednostki geologiczne, wymieniając cechy stanowiące o walorach ich przyrody nieożywionej:

Karpaty — odsłonięcia fliszu, jaskinie tektoniczne, efekty procesów osuwiskowych, skalne formy erozyjne, wystąpienia cieszynitów, dostępne obserwacjom struktury sedimentacyjne, odkrywki dokumentujące techniki eksploatacji surowców skalnych, wystąpienia wód mineralnych.

Zapadlisko przedkarpackie — głązy narzutowe, formy tarasowe doliny Wisły, odsłonięcia skał miocenu w tym skał gipsowych, wystąpienia wód mineralnych,

Zapadlisko górnośląskie — głązy narzutowe, formy eoliczne i fluwioglacjalne, wychodnie skał karbonu (w tym z pokładami węgla), zakłady górnicze węgla kamiennego, zabytkowe odkrywkowe i podziemne kopalnie rud Fe, Zn i Pb, kamieniołomy surowców skalnych.

Monoklina śląsko-krakowska — wzgórza kuestowe i ostańce zbudowane ze skał triasu i jury, formy krasowe, relikty górnictwa cynku i ołowiu, wystąpienia skamieniałości kręgowców mezozoicznych.

Sudety wschodnie — formy morfologiczne doliny Odry, wystąpienia skał miocenu w tym gipsów.

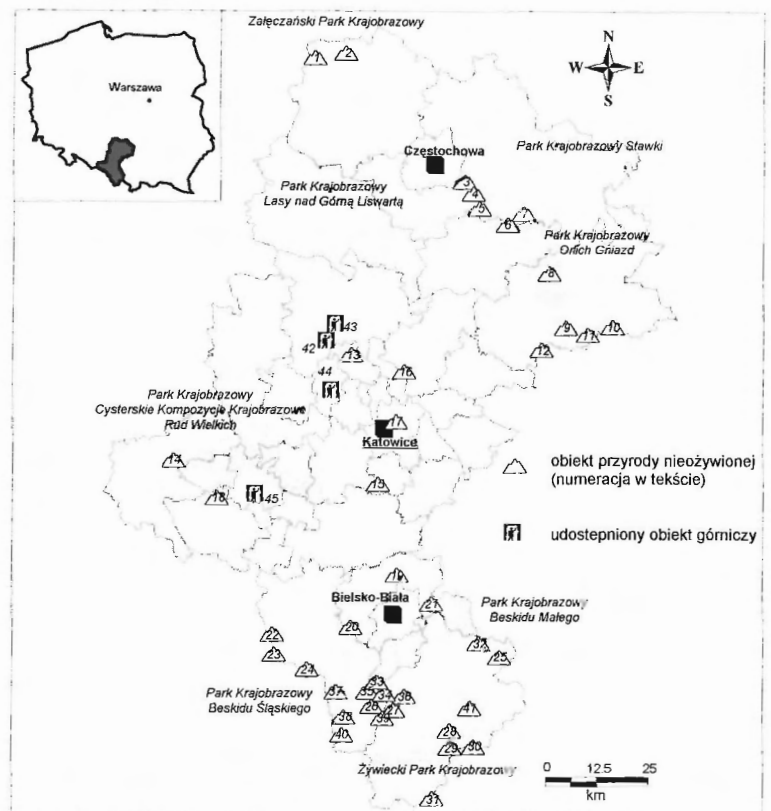
Zagrożeniem dla części z tych obiektów jest działalność człowieka, w tym rozwój niektórych gałęzi przemysłu, dla innych natomiast, paradoksalnie, likwidacja zakładów górniczych. Prowadzić ona może do bezpowrotnej utraty dostępu do wartościowych stanowisk

geologicznych, bądź roztrwonienia cennych, pod względem historycznym i kulturowym, elementów wyposażenia kopalń.

Spośród wielu metod waloryzacji zabytków przyrody nieożywionej dla terenu województwa śląskiego szerokie zastosowanie powinien znaleźć system waloryzacji przedstawiony przez Alexandrowicz i in. (1992). Opiera się on na następujących kryteriach: wartości merytorycznej obiektu (uwzględniając zachowanie śladów dawnego górnictwa), dostępności obiektu do zwiedzania oraz jego wartości dydaktycznej.

Jako komplementarną metodę selekcji istotnych merytorycznie obiektów należy zaproponować przedstawioną przez Wimbleton i in. (1995). Stawia ona przed wybranymi obiektami następujące wymagania:

- 1) wybrane stanowiska powinny być możliwe do ochrony i konserwacji, jakkolwiek dobry stan ich zachowania nie jest podstawowym warunkiem wyboru,
- 2) powtarzalność zasadniczych cech (walorów merytorycznych) kolejnych stanowisk jest niepożądana, Preferowane są obiekty lub stanowiska:
  - 1) obejmujące zespoły powiązanych ze sobą cech,

Ryc. 1. Rozmieszczenie ważniejszych obiektów przyrody nieożywionej i udostępnionych obiektów górniczych na terenie województwa śląskiego

*Instytut Geologii Stosowanej, Politechnika Śląska, ul. Akademicka 2, 44-100 Gliwice; email: klabus@zeus.polsl.gliwice.pl

**Instytut Geologii Stosowanej, Politechnika Śląska, ul. Akademicka 2, 44-100 Gliwice

Tab. 1. Spis ważniejszych obiektów przyrody nieożywionej i udostępnionych obiektów górniczych na terenie województwa śląskiego

Nr	Obiekt	Charakterystyka	Forma prawna
1	Bukowa Góra	Obszary źródeł dopływu Liswarty	R
2	Szachownica	Wzgórze ostańcowe — jura górna, system jaskiniowy	R
3	Dębowiec	Formy eoliczne, obszary źródliskowe	R
4	Zielona Góra	Wzgórze jury górnej, system jaskiniowy	R
5	Sokole Góry	Skaliste wzgórze wapieni jury górnej, formy krasowe	R
6	Ostrężnik	Wzgórze wapieni jury górnej, jaskinie	R
7	Parkowe	Grzbiety wapieni jury górnej, dol. Wiercicy, jaskinie, ślady osadnictwa neolitycznego	R
8	Góra Zborów	Skałki na wzgórzu wapieni jury górnej, jaskinie	R
9	Złożeniec	Skałki wierzchowinowe wapieni jury górnej	P
10	Smoleń	Skałki wierzchowinowe wapieni jury górnej	P
11	Smoleń	Wzgórze ostańcowe wapieni jury górnej	R
12	Góra Chełm	Wzgórze ostańcowe, przedpole kuesty jurajskiej	R
13	Segiet; Blachówka	Wschodnie dolomitów triasu, ślady eksploatacji rud Fe, Zn, Pb	R; STD
14	Łęczzak	Starorzecze Odry, stawy rybne założone przez cystersów z Rud Wielkich	R
15	Paprocany	Chroniony krajobraz okolic Jez. Paprocańskiego	U
16	Brynicka terasa	Taras akumulacyjny Brynicy w Siemianowicach	U
17	Źródłiska Kłodnicy		U
18	Rydułtowy	Odsłonięcie skał karbonu	STD
19	Oczko wodne w Kaniowie		U
20	Grodziec Śląski	Kontakt warstw cieszyńskich z intruzją cieszynitu	P
21	Zasolnica	Wschodnia warstw godulskich w zboczu doliny Soły	R
22	Kopce	Taras w dolinie Olzy	R
23	Cieszyn	Dolina Olzy	R
24	Góra Tuł	Wzgórze z wapieni cieszyńskich	R
25	Madohora	Kulminacja Beskidu Małego, strefa osuwisk, zlepienie i piaskowce istebniańskie, jaskinie	R
26	Wisła	Źródłiska Wisły, skalne formy erozyjne, odsłonięcie profilu serii śląskiej	R
27	Barania Góra	Obszar źródliskowy Wisły, strefa osuwisk skalnych	R
28	Romanka	Odsłonięcia piaskowców magurskich, strefy osuwisk, obszary źródliskowe	R
29	Pod Rysianką	Lej źródliskowy Sopotni Wielkiej	R
30	Pilsko	Szczytowe partie Pilska, lej źródliskowy potoku Glinne	R
31	Oszast	Skalisty lej potoku Urwisko	R
32	Skałka na Zakocierzy	Baszta skalna piaskowców istebniańskich dolnych	P
33	Jaskinia na Trzech Kopcach	Najdłuższa w Beskidach jaskinia, piaskowce warstw godulskich górnych	P
34	Jaskinia Lodowa w Szczyrku		P
35	Jaskinia Malinowska	Wielopoziomowy system korytarzy szczelinowych, piaskowce warstw godulskich górnych	P
36	Malinowska Skała	Stratotyp warstw godulskich górnych, ambona skalna	P
37	Skałka na Kobylej	Ambona piaskowców istebniańskich dolnych	P
38	Dorkowa Skała	Ambona piaskowców istebniańskich	P
39	Skałki na Równem	Zróżnicowane formy skalne piaskowców istebniańskich dolnych	P
40	Skałki w paśmie Stożka	Grzyby skalne piaskowców istebniańskich dolnych	P
41	Wodospad na Sopotni Wielkiej	Największy w Beskidach wodospad, warstwy magurskie	P
42	Sztolnia Czarnej Pstrąga	Sztolnia wodna dawnej kopalni rud Zn, Pb, Ag	M
43	Kopalnia rud srebrnonośnych w Tarnowskich Górach	Fragmety podziemnej kopalni rud Zn, Pb, Ag	M
44	Skansen Górniczy Królowa Luiza	Fragmety zabytkowej podziemnej kopalni węgla kamiennego	M
45	Kopalnia Ignacy — Niewiadom	Fragmety podziemnej kopalni węgla kamiennego	M

M — muzeum; P — pomnik przyrody; R — rezerwat; STD — stanowisko dokumentacyjne; U — użytek ekologiczny

2) mające możliwie kompletny zapis zjawisk geologicznych (w przypadku zabytków górnictwa — długo-trwała historia eksploatacji),

3) prezentujące w sposób typowy pewien zespół zjawisk lub procesów,

4) dobrze zbadane i opisane w literaturze obiekty, których bibliografia dokumentuje kolejne etapy interpretacji i

reinterpretacji (kolejne etapy eksploatacji różnych form kopaliny), mogące dokumentować rozwój myśli geologicznej i techniki górniczej. Z drugiej strony cenne są obiekty umożliwiające przyszłe prowadzenie studiów i badań, a nawet prezentujące perspektywy złożowe,

5) stanowiska, w których dokonano wyjątkowych obserwacji — dających podstawy do porównywania w szerszej, ponadregionalnej skali,

6) obiekty o wyraźnej, klasycznej lokalizacji paleogeograficznej, dokumentujące sekwencje sedymentacyjne, facje lub typy skał.

Każde ze stanowisk winno pozwalać na pełne zrozumienie charakteru pewnej szerszej grupy stanowisk o zbliżonym charakterze.

W obliczu przemian gospodarczych i społecznych, w tym także zmian w strukturze zatrudnienia, jakim podlega nasz region, istnieje konieczność zastosowania naukowych podstaw do przeprowadzenia waloryzacji obiektów przyrody nieożywionej i dziedzictwa myśli geologiczno-górnicznej, w celu ich ochrony i udostępnienia. Działania takie ułatwią:

— zachowanie walorów przyrody nieożywionej w celach naukowych i dokumentacyjnych (np. do badań porównawczych),

— wyselekcjonowanie obiektów unikalnych lub reprezentatywnych dla określonego typu skał, form geomorfologicznych, inwentarza florystycznego lub faunistycznego itp., bądź też na przykład systemu eksploatacji,

— nadanie właściwego znaczenia obiektom niedocenianym,

— odpowiednie wykorzystanie środków, przeznaczonych na ochronę obiektów o największym znaczeniu,

— udostępnienie obiektów do celów dydaktycznych, przy zachowaniu ich znaczenia historycznego.

Waloryzacja umożliwi także utworzenie stanowisk, tras i obszarów o charakterze geodydaktycznym, co wspomogłoby rozwój gospodarczy regionu, poprzez podniesienie jego atrakcyjności turystycznej i tworzenie nowych miejsc pracy.

Literatura

- ALEXANDROWICZ Z., KUĆMIERZ A., URBAN J. & OTĘSKA-BUDZYN J. 1992 — Waloryzacja przyrody nieożywionej obszarów i obiektów chronionych w Polsce (z mapą 1 : 750 000 i 9 zał.). Państw. Inst. Geol.
- WIMBLETON W.A.P., BENTON M.J., BEVINS R.E., BLACK G.P., BRIDGLAND D.R., CAMPBELL S., CLEAL C.J., COOPER R.G., MAY V.J. 1995 — The development of a methodology for the selection of British geological sites for conservation; part 1. *Modern Geology*, 20: 159–202.